

Islam och arvsrätt i det mångkulturella Sverige

En internationellt privaträttslig
och jämförande studie

Mosa Sayed

IUSTUS FÖRLAG

Innehåll

Förord 5

Förkortningar 17

1 Introduktion 19

- 1.1 Om avhandlingsämnet 19
- 1.2 Om tillvägagångssättet och de teoretiska utgångspunkterna 20
- 1.3 Om materialet 22
- 1.4 Om terminologi och avgränsningarna 24
- 1.5 Frågeställningar och disposition 27
- 1.6 Transkription 28

2 Mångkulturalism 30

- 2.1 Inledning 30
- 2.2 Mångkultur 30
 - 2.2.1 Om uttrycken mångkultur och det mångkulturella samhället 30
 - 2.2.2 Mångkultur som konsekvens av senare invandring 31
 - 2.2.3 Det svenska mångkulturella samhället 33
 - 2.2.4 Kulturbegreppet i det mångkulturella samhället 34
 - 2.2.4.1 Det trängre kulturbegreppet 35
 - 2.2.5 Kulturer som något föränderligt 36
- 2.3 Mångkulturalism 38
 - 2.3.1 Om uttrycket mångkulturalism 38
 - 2.3.2 Arvsrätten mot bakgrund av mångkulturalism 40
 - 2.3.3 Internationell privaträtt och mångkulturalism 43
- 2.4 Det mångkulturella samhället och frågor om erkännande 45

- 2.4.1 Krav på erkännande av särart 45
- 2.4.2 Mångkulturalism innebär erkännande av särart 46
- 2.4.3 Jämlikhet genom att kulturell särart erkänns 48
- 2.5 Går det att kombinera erkännande och neutralitet? 51
 - 2.5.1 Det rådande läget 51
 - 2.5.2 Är det möjligt för staten att inta en kulturellt neutral politik? 54
 - 2.5.3 Neutralitet i förhållande till arvsrätt 55
- 2.6 Erkännande och mångkulturalism – gränser och begränsningar 56
 - 2.6.1 En inskränkt form av värdepluralism 56
 - 2.6.2 Stark mångkulturalism 58
 - 2.6.3 Svag mångkulturalism 59
 - 2.6.4 Exemplifieringar på svag mångkulturalism 60
 - 2.6.4.1 ”Joint governance” 60
 - 2.6.4.2 Vigselrätten för religiösa samfund i Sverige 61
 - 2.6.4.3 Den internationella privaträtten som instrument för mångkulturalism 62

3 Det svenska mångkulturella samhället 64

- 3.1 Inledning 64
- 3.2 Muslimer i Sverige 65
 - 3.2.1 Muslimer i den mångkulturella debatten 65
 - 3.2.2 En tillbakablick 68
 - 3.2.3 Den muslimska befolkningen i Sverige 70
 - 3.2.4 Det muslimska organisationslivet 73
- 3.3 Svenska demografiska förhållanden 76
 - 3.3.1 Relevansen av demografiska förhållanden 76
 - 3.3.2 Befolkningsstatistik 78
- 3.4 Statistiska uppgifter som rör muslimer 79
 - 3.4.1 De metodologiska problemen 79
 - 3.4.2 Antalet muslimer i Sverige 81
 - 3.4.3 Ett försök att fastställa antalet muslimer 82
- 3.5 Medborgarskapsförhållandena i Sverige 87
 - 3.5.1 Utländska medborgare i Sverige 87
 - 3.5.2 Antalet personer med dubbelt medborgarskap 88
 - 3.5.3 Förklaringar bakom uppkomsten av dubbelt medborgarskap 89

- 3.6 Muslimer med dubbelt medborgarskap 90
 - 3.6.1 Utgångspunkter i beräkningen 90
 - 3.6.2 Särskilt om medborgarskapslagstiftningens betydelse för uppkomsten av dubbelt medborgarskap 92
 - 3.6.3 Exempel på utländsk medborgarskapslagstiftning 92
 - 3.6.4 Antalet muslimer i Sverige med dubbelt medborgarskap 96
- 3.7 Reflexioner 98

4 Svensk invandrapolitik och internationell privaträtt 100

- 4.1 Inledning 100
- 4.2 Den svenska invandrapolitiken 101
 - 4.2.1 Framväxten av svensk invandrapolitik 101
- 4.3 Den tidiga invandrapolitiken 102
 - 4.3.1 Assimilationsideologin 102
 - 4.3.2 Omprövning av assimilationsideologin 104
- 4.4 Mot en ny invandrapolitik 106
 - 4.4.1 Den mångkulturella invandrapolitiken 106
 - 4.4.2 Valfrihetsmålets innebörd 108
 - 4.4.3 Valfrihetsmålet i senare propositioner 111
 - 4.4.4 Valfrihetsmålet inom ramen för den nya integrationspolitiken 113
- 4.5 Den svenska mångkulturalismen – en summering 115
- 4.6 Den internationella familje- och arvsrätten mot bakgrund av invandrapolitiken 117
 - 4.6.1 Allmänt om problematiken 117
 - 4.6.2 De olika lagvalsgrunderna 118
 - 4.6.3 Förskjutningen från nationalitetsprincipen till hemvistprincipen 119
- 4.7 Hemvistprincipen 121
 - 4.7.1 Hemvistprincipen som ett uttryck för assimilationsideologin 121
 - 4.7.2 Hemvistprincipens praktiska fördelar 122
 - 4.7.3 Den sociala miljöns allt viktigare betydelse för lagvalet 123
 - 4.7.4 Regleringen i LIMF – ett exempel 124
- 4.8 Anpassningsideologin och den invandrapolitiska inriktningen 126

- 4.8.1 Familjerättskommitténs betänkande (SOU 1969:60) 126
- 4.9 Mot en mångkulturell internationell privaträtt 130
 - 4.9.1 LIMF som ett illustrerande exempel 130
- 4.10 Reflexioner 131

5 Egyptisk arvsrätt 134

- 5.1 Allmänna arvsrättsliga utgångspunkter 134
 - 5.1.1 Arvsrätt: en fråga om liv och död 135
 - 5.1.1.1 Om dödförklaring 136
 - 5.1.1.2 Det ofödda barnets arvsrätt 137
 - 5.1.1.2.1 Olika presumtionstider 138
 - 5.1.1.2.2 Effekten på arvsskiftet 139
 - 5.1.1.2.3 Arvsrätten för barn födda av en ogift mor 140
 - 5.1.2 Förverkande av arv 141
 - 5.1.2.1 Allmänna utgångspunkter 141
 - 5.1.2.2 När arvingen förorsakar arvlåtarens död 142
 - 5.1.2.3 Skillnad i religiös tillhörighet 144
 - 5.1.2.4 Arvsrätten för avfällingar 145
- 5.2 Islamisk arvsrätt i ett historiskt perspektiv 146
 - 5.2.1 Allmänt om det historiska perspektivet 146
 - 5.2.2 Det förislamiska samhället på Arabiska halvön 147
 - 5.2.3 Arvlåtarens ‘aşaba i det förislamiska samhället 149
 - 5.2.4 Den förislamiska arvsordningen – en reflektion av stamkulturen 151
- 5.3 Den egyptiska arvsordningen 152
 - 5.3.1 Allmänt om islamisk och egyptisk arvsrätt 152
 - 5.3.1.1 Arvsrättens ställning i islamisk rätt 152
 - 5.3.1.2 Den egyptiska arvslagen och dess bakgrund 154
 - 5.3.1.3 Lagstiftningen på familje- och arvsrättens område 155
 - 5.3.1.4 Tillämpningsområdet för arvslagen 158
 - 5.3.1.5 Viss terminologi inför den fortsatta framställningen 159
 - 5.3.2 Den första arvsklassen 161
 - 5.3.2.1 De andelsberättigade – arvingarna enligt koranen 161

- 5.3.2.2 ‘Aṣaba – arvlåtarens agnater 162
- 5.3.3 Relationen mellan de andelsberättigade arvingarna och ‘aṣaba 163
- 5.3.4 Primära och sekundära arvingar 164
- 5.3.5 Den andra arvsklassen 166
 - 5.3.5.1 Dhawū al-arḥām – arvlåtarens kognater 166
- 5.4 Särskilt om de primära arvingarna i den första arvsklassen 168
 - 5.4.1 Den efterlevande makens arvsrätt 168
 - 5.4.2 Faderns arvsrätt 169
 - 5.4.2.1 Fadern kan ärva på flera arvsrättsgrunder 169
 - 5.4.2.2 Fadern som andelsberättigad arvinge 171
 - 5.4.2.3 Fadern som arvlåtarens ‘aṣaba 172
 - 5.4.2.4 Fadern som andelsberättigad och som ‘aṣaba 172
 - 5.4.3 Moderns arvsrätt 173
 - 5.4.3.1 En villkorad koranisk andelsrätt 173
 - 5.4.3.2 Modern som samarvinge med fadern och en efterlevande make 175
 - 5.4.4 Barnens arvsrätt 177
 - 5.4.4.1 Allmänna utgångspunkter 177
 - 5.4.4.2 Döttrar och andra kvinnliga agnater som ‘aṣaba 177
- 5.5 Det obligatoriska testamentet 180
 - 5.5.1 Syftet – att skydda föräldralösa barns rätt till kvarlåtenskap 180
 - 5.5.2 Testamentets grund i de traditionella rättskällorna 183
 - 5.5.3 Testamentets tillämpningsområde 184
 - 5.5.4 Testamentstagarna 185
 - 5.5.5 Testamentets verkställande 189
- 5.6 Sekundära arvingar 194
 - 5.6.1 Allmänna utgångspunkter – förhållandet mellan primära och sekundära arvingar 194
 - 5.6.2 Sondöttrars arvsrätt 195
 - 5.6.3 Farfaderns arvsrätt 198
 - 5.6.4 Arvsrätten för kvinnliga ascendenter 206
 - 5.6.5 Arvsrätten för kollaterala arvingar 207
 - 5.6.5.1 Helsyskon 208

- 5.6.5.2 Halvsyskon genom fadern 209
- 5.6.5.3 Den arvsrättsliga konkurrensen mellan hel- och halvsyskon 210
- 5.6.5.4 ‘Aṣaba ma‘a al-ghayr för agnata systrar 212
- 5.6.5.5 Halvsyskon genom modern 212
- 5.6.6 Arvsrätten för de manliga agnaterna 214
 - 5.6.6.1 Allmänna utgångspunkter 214
 - 5.6.6.2 Rangordningen 214
 - 5.6.6.2.1 Den första undergruppen 214
 - 5.6.6.2.2 Den andra undergruppen 215
 - 5.6.6.2.3 Den tredje undergruppen 216
 - 5.6.6.2.4 Den fjärde undergruppen 216
 - 5.6.6.3 Konkreta exempel 217
- 5.6.7 När kvarlåtenskapen överstiger eller understiger andelarna 224
 - 5.6.7.1 Utgångsläget 224
 - 5.6.7.2 Radd – en tilldelning av de andelsberättigades arv 226
 - 5.6.7.3 ‘Awl – nedsättning av de andelsberättigades arv 229
- 5.7 Dhawū al-arḥām – den andra arvsklassen 231
 - 5.7.1 Allmänt om arvsklassen 231
 - 5.7.2 Arvsklassens ställning i traditionell rätt 231
 - 5.7.3 Indelning i fyra olika grupper 234
 - 5.7.3.1 Den första gruppen 234
 - 5.7.3.2 Den andra gruppen 236
 - 5.7.3.3 Den tredje gruppen 237
 - 5.7.3.4 Den fjärde gruppen 239
 - 5.7.3.4.1 Särskilt om arvsordningen och företräden i den fjärde gruppen 247
- 5.8 Reflexioner 249

6 Nationalitetsprincipen 254

- 6.1 Inledning 254
- 6.2 En tillbakablick 254
 - 6.2.1 Den italienska skolan och läran om rättens personalitet 254
 - 6.2.2 Nationalitetsprincipens insteg i den svenska internationella privaträtten 257

- 6.3 Problem förknippade med nationalitetsprincipen 259
- 6.4 Flyktingar och statslösa i svensk internationell
privaträtt 261
 - 6.4.1 Den rättsliga regleringen 261
 - 6.4.2 Närmare om varför flyktingar och statslösa anses
böra omfattas av hemvistlandets lag 263
 - 6.4.3 Är regleringen gällande flyktingar och statslösa
försvarbar? 264
 - 6.4.4 Regleringen mot bakgrund av de förändrade
flyktingskälerna och de ”nya” flyktingarna 267
- 6.5 Ovisst medborgarskap relaterat till nationalitets-
principen 270
 - 6.5.1 Vad gäller vid ovisst medborgarskap? 270
- 6.6 Dubbelt medborgarskap och nationalitetsprincipen 271
 - 6.6.1 De svenska förhållandena rörande dubbelt
medborgarskap 271
 - 6.6.2 Dubbelt medborgarskap i svensk internationell
privaträtt 273
 - 6.6.2.1 Vad gäller när ett medborgarskap är
svenskt? 274
 - 6.6.2.2 Vad gäller vid innehav av flera utländska
medborgarskap? 276
 - 6.6.3 Regleringens ändamålsenlighet 277
 - 6.6.3.1 En kritik av regleringen 279
 - 6.6.3.2 Kulturen som en omständighet vid
fastställandet av det effektiva medborgar-
skapet 280
- 6.7 Nationalitetsprincipen mot bakgrund av
medborgarskapsförhållandena i Sverige 281
 - 6.7.1 Nationalitet och medborgarskap 281
 - 6.7.2 Statistiken talar mot nationalitetsprincipen 282
 - 6.7.3 Nationalitetsprincipen i det mångkulturella
Sverige 284
- 6.8 En summering 286

7 Svensk internationell arvsrätt 287

- 7.1 Inledning 287
- 7.2 Allmänt om den svenska internationella arvsrätten – nu och framöver 287
 - 7.2.1 EU:s planerade internationellt arvsrättsliga reglering 288
- 7.3 Om ändringstrycket på den gällande regleringen 290
- 7.4 IDL:s struktur 292
- 7.5 Valet av tillämplig rättsordning enligt IDL 293
 - 7.5.1 Arvsstatutet bestäms av arvlåtarens medborgarskap 293
 - 7.5.2 Arvsrättslig kvalifikation – utgångspunkter 294
 - 7.5.3 Kvalifikationsproblem relaterade till islamisk rätt – särskilt om mahr 296
 - 7.5.4 Vilka utländska arvsregler kan tillämpas till följd av IDL – verkan av ordre public? 297
 - 7.5.5 Arvingens behörighet att ta arv när olika rättsordningar gäller: mötet mellan svensk och egyptisk arvsrätt 299
 - 7.5.6 Problematiska situationer 300
 - 7.5.7 När lagvalsregeln hänvisar till utländska flerrätts-system 302
 - 7.5.8 När en religiöst inspirerad reglering är allmänt tillämplig – den egyptiska arvslagen som exempel 303
- 7.6 Internationell testamentsrätt 306
 - 7.6.1 Formkrav för testamenten i internationella fall 306
 - 7.6.2 Giltigheten av testamentariska förordnanden 307
- 7.7 En summering 309

8 Ordre public och internationellt tvingande bestämmelser 311

- 8.1 Inledning 311
 - 8.1.1 Allmänt om ordre public 312
 - 8.1.2 Sambandet mellan ordre public-förbehållet och lagvalsreglerna 315
 - 8.1.3 Förutsätter användningen av ordre public-förbehållet lagstöd? 318

- 8.2 Ordre public-förbehåll i svensk internationellt privaträttslig lagstiftning 319
 - 8.2.1 Materiella och processuella ordre public-förbehåll 319
 - 8.2.2 Internationellt tvingande bestämmelser som en form av materiell ordre public 321
- 8.3 Tillämpning av ordre public-förbehållet 323
 - 8.3.1 Slutresultatet avgör – efterlevande makes rättsställning som exempel 323
 - 8.3.2 Betydelsen av arvsrättens dispositiva karaktär 325
 - 8.3.3 Betydelsen av situationens anknytning till Sverige 326
 - 8.3.3.1 Anknytningen bedömd enligt objektiva fakta 328
 - 8.3.3.2 Anknytningen bedömd enligt subjektiva fakta 329
- 8.4 Internationellt tvingande bestämmelser 331
 - 8.4.1 Ett naturligt inslag i von Savignys system 331
 - 8.4.2 Identifiering av internationellt tvingande bestämmelser 332
 - 8.4.3 Förhållandet till det allmänna ordre public-förbehållet – egyptisk arvsrätt som exempel 334
- 8.5 Det svenska arvsrättsliga skyddets räckvidd i internationella situationer 336
 - 8.5.1 Laglotsreglerna i ÄB 336
 - 8.5.2 Den efterlevande makens arvsrätt 338
 - 8.5.3 Basbelopsregeln 340
 - 8.5.3.1 Bakomliggande överväganden 340
 - 8.5.3.2 Argument för omedelbar tillämplighet oavsett tillämpligt arvsstatut 342
 - 8.5.3.3 Basbelopsregeln som skydd för de mindre medlade 345
- 8.6 Europeiska konventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna 346
 - 8.6.1 Konventionens ställning i svensk rätt 346
 - 8.6.2 Europadomstolen för de mänskliga rättigheterna 348
 - 8.6.3 Oförenlighet mellan konventionen och nationell lagstiftning – arvsrätt som exempel 349
 - 8.6.4 Konventionens förbud mot diskriminering 351
 - 8.6.4.1 Allmänt 351

8.6.4.2	Arvsrätt som skyddsobjekt	352
8.6.5	Hur skall diskrimineringsförbudet tillämpas?	355
8.6.5.1	Rättspraxis rörande påstådd diskriminering av barn födda utom äktenskap	355
8.6.5.2	Skillnad i behandling av jämförbara fall	357
8.6.5.3	Vad innebär ”objektiv och godtagbar grund” för olikbehandling?	358
8.6.6	Diskrimineringsförbudet i förhållande till egyptisk arvsrätt	362
8.6.6.1	Problembeskrivning mot bakgrund av den egyptiska arvsordningen	362
8.6.6.2	Vilka slutsatser kan dras av Europadomstolens praxis?	364
8.6.7	Konventionens tillämplighet på gränsöverskridande situationer	365
8.6.7.1	Allmänna utgångspunkter	365
8.6.7.2	Erkännande och verkställighet av domar från en tredjestat	367
8.6.7.3	Rättsregler från ett tredjeland	369
8.7	En summering	372

9 Efterord 375

Summary 379

Källor och litteratur 391

Ordförklaringslista 409

Sak- och personregister 415